

Yıl: 2024 Cilt: 5 Sayı: 2

Year: 2024 Volume: 5 Issue: 2

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE
İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Aydın Adnan Menderes University
Journal of Nazilli Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Refereed Journal of Social Sciences

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2024 / Cilt: 5 / Sayı: 2

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

**NAZILLI İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ADINA
SAHİBİ VE GENEL YAYIN YÖNETMENİ**

Prof. Dr. Osman PEKER

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Gülizar Seda YILMAZ

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Demet AKDENİZ

YAZI İŞLERİ KURULU

Arş. Gör. Dr. İsmail ÖZTANIR

İLETİŞİM

Gülizar EYİGÖR (Memur)

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İsabeyli Yerleşkesi, Nazilli, AYDIN, TÜRKİYE

0 (256) 347 7011

<http://dergipark.org.tr/niibfd>

niibfd@adu.edu.tr

YAYIN KURULU

(İsme göre sıralı)

Prof. Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (PAÜ)

Prof. Dr. İsmet ATEŞ (ADÜ)

Prof. Dr. Muhsin ÖZDEMİR (ADÜ)

Prof. Dr. Onur ÖZVERİ (DEÜ)

Prof. Dr. Osman PEKER (ADÜ)

DANIŞMA KURULU

(İsme göre sıralı)

Dr. Abdullah ÖZDEMİR (ADÜ)	Dr. Jinyoung HWANG (Hannam University)
Dr. Adil BAYKASOĞLU (DEÜ)	Dr. John KING (Georgia State University)
Dr. Adriana GIURGIU (University of Oradea)	Dr. Kamil Ufuk BİLGİN (Ankara Hacı Bayramı Veli Üni.)
Dr. Ahmet ŞEKERKAYA (İstanbul Üni.)	Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üni.)
Dr. Ahmet ÜNLÜ (ADÜ)	Dr. Marina E. JOHNSON (University of Dayton)
Dr. Akan YANIK (ADÜ)	Dr. Md. Abdul WADUD (University of Rajshahi)
Dr. Ali CENGİZ (ADÜ)	Dr. Md. Moynul AHSAN (Ankara University)
Dr. Ali DERAN (Niğde Ömer Halisdemir Üni.)	Dr. Mehmet Ali SÜMBÜL (ADÜ)
Dr. Ali Ender ALTUNOĞLU (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)	Dr. Mehmet Atilla GÜLER (ADÜ)
Dr. Ali ÖZDEMİR (DEÜ)	Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ (Bolu AİBÜ)
Dr. Ali PETEK (ADÜ)	Dr. Mehmet MARANGOZ (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Amanda KING (Georgia Southern University)	Dr. Mehmet Metin DAM (ADÜ)
Dr. Arzu GÜLER (ADÜ)	Dr. Mehmet TANYAŞ (Maltepe Üni.)
Dr. Arzu ORGAN (PAÜ)	Dr. Mehpare TİMOR (İstanbul Üni.)
Dr. Aslı YENİPAZARLI (ADÜ)	Dr. Merve İrem YAPICI (ADÜ)
Dr. Aşkner GÜNGÖR (PAÜ)	Dr. Muhsin ÖZDEMİR (ADÜ)
Dr. Atakan HATİPOĞLU (ADÜ)	Dr. Musa İKİZOĞLU (ADÜ)
Dr. Aykut Hamit TURAN (Sakarya Üni.)	Dr. Mustafa Ali SARILI (ADÜ)
Dr. Aynur UÇKAÇ (ADÜ)	Dr. Mustafa DOĞANER (ADÜ)
Dr. Ayşe Cansu GÖK KISA (Hitit Üni.)	Dr. Mustafa MIYNAT (Celal Bayar Üni.)
Dr. Ayşegül TUŞ IŞIK (PAÜ)	Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Aziz BOSTAN (ADÜ)	Dr. Necmi GÜRSAKAL (Uludağ Üni.)
Dr. Bayram COŞKUN (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)	Dr. Necmiye CÖMERTLER ŞİMŞİR (ADÜ)
Dr. Bilge DOÇANLI (ADÜ)	Dr. Nilüfer KARACASULU (DEÜ)
Dr. Bülent YILDIZ (ADÜ)	Dr. Onur ÖZVERİ (DEÜ)
Dr. Cemal İYEM (ADÜ)	Dr. Osman PEKER (ADÜ)
Dr. Çağrı KÖROĞLU (ADÜ)	Dr. Ömer ÖZPINAR (ADÜ)
Dr. Çınar ÖZEN (Ankara Üni.)	Dr. Pınar Süral ÖZER (DEÜ)
Dr. Ece ARMAÇAN (ADÜ)	Dr. Rafet AKTAŞ (Yıldırım Beyazıt Üni.)
Dr. Engin BERBER (Ege Üni.)	Dr. Ralf WAGNER (University of Kassel)
Dr. Engin ÇAKIR (ADÜ)	Dr. Sacit Hadi AKDEDE (İzmir Bakırçay Üni.)
Dr. Erman COŞKUN (İzmir Bakırçay Üni.)	Dr. Sarmite MIKULIONIENE (Mykolas Romeris University)
Dr. Erol EÇRİOĞLU (Giresun Üni.)	Dr. Selçuk PERÇİN (Karadeniz Teknik Üni.)
Dr. Ersan ÖZ (PAÜ)	Dr. Sema OĞLAK (ADÜ)
Dr. Esin SAYIN (ADÜ)	Dr. Serkan DİLEK (Kastamonu Üni.)
Dr. Esra AYTAÇ ADALI (PAÜ)	Dr. Süleyman BARUTÇU (PAÜ)
Dr. Fatma Neval GENÇ (ADÜ)	Dr. Süleyman ÖZDEMİR (Bandırma Onyedi Eylül Üni.)
Dr. Ferhan ÇEBİ (PAÜ)	Dr. Şansel ÖZPINAR (ADÜ)
Dr. Feriştah SÖNMEZ (ADÜ)	Dr. Şevkinaz GÜMÜŞOĞLU (Yaşar Üni.)
Dr. Funda ÇONDUR (ADÜ)	Dr. Taner BULUT (ADÜ)
Dr. Gülşah SEZEN AKAR (ADÜ)	Dr. Taylan URKMEZ (SolBridge Int. School of Business)
Dr. Hadi GÖKÇEN (Gazi Üni.)	Dr. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU (ADÜ)
Dr. Hakan SARITAŞ (PAÜ)	Dr. Tuncer ÖZDİL (Manisa Celal Bayar Üni.)
Dr. Halil MUTİOĞLU (ADÜ)	Dr. Turgay UZUN (Muğla Sıtkı Koçman Üni.)
Dr. Hatice EROL (ADÜ)	Dr. Türkay DERELİ (Gaziantep Üni.)
Dr. Hür Bersam BOLAT (PAÜ)	Dr. Umut EVLİMOĞLU (ADÜ)
Dr. Hüseyin AKTAŞ (Celal Bayar Üni.)	Dr. Umut Tolga GÜMÜŞ (ADÜ)
Dr. Hüseyin GÜL (ADÜ)	Dr. Utku YAPICI (ADÜ)
Dr. Hüseyin ŞENKAYAS (ADÜ)	Dr. Veysel YILMAZ (Eskişehir Osmangazi Üni.)
Dr. Ioannis KARKASIZ (University of the Aegean)	Dr. Victoria Ateca AMESTOY (Uni. of Basque Country)
Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ (Şirnak Üni.)	Dr. Yaşar UYSAL (DEÜ)
Dr. İlhan KÜÇÜKKAPLAN (PAÜ)	Dr. Yetkin BULUT (Ondokuz Mayıs Üni.)
Dr. İsmail MAZGİT (DEÜ)	Dr. Yusuf ALPER (Uludağ Üni.)
Dr. İsmet ATEŞ (ADÜ)	Dr. Yusuf KADERLİ (ADÜ)

BU SAYIYA KATKI VEREN HAKEMLER

(İsme göre sıralı)

Dr. Belgin TARHAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Bürke Uğur BAŞARANEL (T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)

Dr. Elyasa AKSOY (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Erdem ÖZGÜR (T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)

Dr. Erkam SARI (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Nurettin KALKAN (Bingöl Üniversitesi)

Dr. Seval YAMAN (Ankara Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

ASSESSING THE IMPACT OF GEOPOLITICAL RISKS AND ECONOMIC GROWTH ON
TOURISM IN ADVANCED COUNTRIES

YUNUS SAVAŞ **185- 199**

Araştırma Makalesi

SİYASET FELSEFESİNDE EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ: LİBERAL VE LİBERTERYEN
DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE EŞİTLİK

DERYA ÇAKIR DEMİRHAN ... **200- 208**

ASSESSING THE IMPACT OF GEOPOLITICAL RISKS AND ECONOMIC GROWTH ON TOURISM IN ADVANCED COUNTRIES

Yunus SAVAŞ¹

Abstract

The exploration of tourism and its determinants constitutes a well-established domain within research. However, in recent years, the significance of geopolitical risks as a crucial determinant of tourism has gained increasing attention. This study employs a comprehensive analytical framework, incorporating the Kao and Westerlund co-integration test, the panel autoregressive distributed lag (ARDL) model, and Dumitrescu Hurlin (2012) panel causality tests. The analysis focuses on discerning the impact of geopolitical risks and economic growth on tourism receipts across advanced countries, spanning the period from 1996 to 2018. The application of Kao and Westerlund co-integration tests reveals evidence of co-integration among the examined variables. The ARDL model results indicate that geopolitical risks and economic growth are key long-term drivers of tourism receipts: a 1% increase in geopolitical risk raises receipts by about 0.13%, while a 1% GDP increase boosts them by 3.23%. These findings highlight the sustained nature of their influence on tourism receipts over an extended temporal horizon.

Keywords: Panel Data, Economic Growth, Tourism, Geopolitical Risks

JEL Codes: C23, O47, Z32

GELİŞMİŞ ÜLKELERDE JEOPOLİTİK RİSKLER VE EKONOMİK BÜYÜMENİN TURİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özet

Turizmin ve belirleyicilerinin incelenmesi, araştırmalar içinde köklü bir alan teşkil etmektedir. Ancak son yıllarda, turizmin önemli bir belirleyicisi olarak jeopolitik risklerin önemi dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Kao ve Westerlund koentegrasyon testi, panel otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli ve Dumitrescu Hurlin (2012) panel nedensellik testlerini içeren kapsamlı bir analitik çerçeve kullanılmaktadır. Analiz, jeopolitik risklerin ve ekonomik büyümenin gelişmiş ülkelerdeki turizm gelirleri üzerindeki etkisini 1996'dan 2018'e kadar olan dönemi kapsayacak şekilde ayırt etmeye odaklanmaktadır. Kao ve Westerlund eş-bütünleşme testlerinin uygulanması, incelenen değişkenler arasında eş-bütünleşme olduğuna dair kanıtlar ortaya koymaktadır. ARDL modeli sonuçları, jeopolitik risklerin ve ekonomik büyümenin turizm gelirlerinin uzun vadeli temel belirleyicileri olduğunu göstermektedir: jeopolitik riskteki %1'lik bir artış gelirleri yaklaşık %0,13 oranında artırırken, GSYH'deki %1'lik bir artış gelirleri %3,23 oranında artırmaktadır. Bu durum, turizm gelirleri üzerindeki etkilerinin uzun bir zamansal ufukta süreklilik arz ettiğinin altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Panel Veri, Ekonomik Büyüme, Turizm, Jeopolitik Riskler

JEL Kodları: C23, O47, Z32

INTRODUCTION

The role of tourism as a crucial driver of economic growth is widely recognized. Empirical research has consistently demonstrated a positive correlation between tourism development and the overall Gross Domestic Product (GDP) of nations, as highlighted by the work of Lee and Chang in 2008. Additionally, Ashley and Mitchell (2009) indicated that foreign tourists' income directly lowers the cost of living in many nations, stimulating economic growth and contributing to the eradication of poverty. These reasons clarify why so many developing country governments are keen to attract tourists to their regions. Additionally, Cárdenas-García et al. (2015)'s study, featuring a sizable sample of nations, highlights how the relationship between tourism and growth differs for nations at various levels of development. The findings show that less developed nations are more likely to gain from global tourism. However, it is imperative to recognize the multifaceted nature of the tourism sector, wherein geopolitical factors wield significant influence. Balli et al. (2019) underscore the intricate interplay between tourism and geopolitical risks, encompassing conflicts such as wars, terrorism, tensions, ethnic strife, and political

¹ Assistant Professor, Bitlis Eren University, Bitlis, Türkiye, ysavas@beu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9642-4734

violence within and between states. These phenomena, collectively termed as geopolitical risks, exert profound effects on the socio-economic milieu, precipitating challenges such as a diminished influx of tourism into regions marred by such adversities.

Tourism dynamics are shaped by a multitude of complex factors that have been addressed through a diverse array of methodological approaches. These factors include, but are not limited to, oil prices (Al-Mulali et al., 2020), winter temperatures (Falk and Lin, 2018), environment (Lee et al, 2022), terrorist attacks or uprisings in competing countries (Afonso-Rodríguez and Santana-Gallego, 2018; Trindade, 2017), the stock market index of the tourism industry (Demiralay and Kilincarslan, 2019; Polat et al., 2021), and epidemic diseases (Dwyer et al., 2006). Tourism preferences were generally associated with economic variables, however, non-economic variables, such as cultural predilections, can likewise exert an influence on the choice of a travel destination., as indicated by the study of Cho (2010) which found that people from different regions exhibit distinct preferences such as; Europeans and Asians, for example, tend to prefer destinations with cultural heritage sites, while Americans prefer socially-rich environments.

It is widely postulated that travelers gravitate towards secure destinations that are devoid of undesirable occurrences such as political turmoil or acts of terrorism. Nevertheless, investigations carried out by Liu and Pratt (2017) posit that terrorist attacks may exert a transient deleterious influence on the tourism industry, with no enduring effect. Likewise, Agiomirgianakis et al. (2017) have demonstrated the veracity of the short-term adverse impact of terrorist attacks or political instability on tourism, while indicating that they bear no long-term effect. The research landscape, as underscored by studies conducted by Balli et al. (2019) and Hasan et al. (2020), has exhibited a pronounced proclivity towards directing attention to emerging countries rather than advanced nations. This trend is discernible due to the prevailing perception that geopolitical risks are intrinsically more likely to manifest in economies categorized as emerging, as opposed to their more established and advanced counterparts. Geopolitical risks, encompassing factors such as political instability, social unrest, and economic volatility, are often perceived as heightened in emerging economies, thereby becoming a focal point in academic inquiries. Contrary to this predominant focus, the present paper seeks to depart from the conventional research trajectory by concentrating on the performance of advanced countries in the context of geopolitical risks' influence on tourism. This deliberate deviation stems from a recognition that advanced nations, despite being perceived as more resilient to geopolitical disruptions, are not immune to their effects. Thus, the study employs a comprehensive approach by incorporating various advanced nations as integral components of the analytical framework.

By examining the influence of geopolitical risks on tourism in advanced countries, the research endeavors to unravel nuanced patterns and outcomes that may have been overshadowed in the existing literature predominantly centered on emerging economies. This departure from the prevailing research emphasis not only contributes to a more holistic understanding of the dynamics at play but also sheds light on the specific vulnerabilities and resilience mechanisms exhibited by advanced nations in the face of geopolitical uncertainties. Consequently, the study aspires to enrich the scholarly discourse on the multifaceted relationship between geopolitical risks and the tourism sector, offering insights that extend beyond the traditional confines of emerging economies to encompass the broader global landscape.

The study endeavors to examine the influence of geopolitical risks and economic prosperity on tourism, a burgeoning sphere of inquiry within the domain of tourism studies. The study imparts novel insights into the existing corpus of literature by examining these factors over an extensive period from 1996 to 2018, encompassing advanced nations which is generally ignored in the literature. Furthermore, the study adopts Kao co-integration test, Westerlund co-integration test, Dumitrescu Hurlin panel causality

test, panel Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model to explore the linkage between these factors and tourism.

To this end, the study is arranged in the ensuing manner: The following chapter presents a brief illustration of the literature review, while the third chapter outlines the data and methodology used in the study. The empirical findings are reported in the fourth chapter, while the final chapter deliberates upon the results and presents the overarching conclusions. This research generates a considerable addition to the literature on the impact of geopolitical risks and economic growth on tourism and provides valuable insights that can inform tourism policy and strategy.

1. LITERATURE REVIEW

An abundance of recent studies has investigated the underlying determinants of tourism, and among the most closely examined factors are geopolitical risks. These risks, which can be detrimental to tourism in affected regions, may also have a positive impact on tourism in alternative locations. For example, the Arab Spring uprisings caused great upheaval in the MENA region, severely affecting its tourism industry. However, this resulted in a simultaneous increase in Spain's tourism sector, as evidenced by Afonso-Rodríguez and Santana-Gallego's (2018) research. Similarly, conflicts and terrorist attacks in one country may lead to a surge in tourist arrivals and revenues in another country, as shown by Trindade's (2017) study, which indicated that terrorist attacks in Türkiye and Egypt led to increased tourism in Portugal.

On the other hand, a sizable amount of research looked at the relationship between geopolitical risks and tourism from the opposite angle. For instance, Demir et al. (2020) examined the asymmetric effects of geopolitical risks on tourism in Türkiye during 1990 and 2018 with a focus on the asymmetric interactions and a nonlinear approach. The results suggested that geopolitical risks had an asymmetric short-term influence on tourism but no long-term impact. In particular, a rise in geopolitical risks is detrimental to tourism, while a fall in risks has little influence. Additionally, Akadiri et al. (2020) examined how tourism, geopolitical risks, and economic growth interacted in Türkiye from 1985Q1 to 2017Q4 and discovered that geopolitical concerns have a detrimental impact on both economic growth and tourism.

Furthermore, Tiwari and colleagues (2019) conducted a comprehensive case study in India spanning the period from 2003 to 2017, employing wavelet analysis to scrutinize the influences of geopolitical risks, economic policy uncertainties, and tourism on the country's dynamics. Their findings underscored the prominence of geopolitical concerns, revealing a robust and enduring impact compared to the more transient effects of uncertain economic policy. This suggests that fluctuations in geopolitical stability hold greater significance in shaping the trajectory of India's economic and tourism sectors over the examined timeframe.

The adverse impact of geopolitical risks on tourism is not limited to emerging economies; it is also evident in advanced nations. Hailemariam and Ivanovski (2021) conducted a meticulous examination of the repercussions of geopolitical risks on tourism service exports in the United States over the period from 1999 to 2020. Their analysis revealed a detrimental effect on tourism service exports, indicating that heightened geopolitical risks can impede the outbound flow of tourism services from the United States. These findings are consistent with previous studies, which have consistently shown that an escalation in geopolitical risks leads to an unfavorable influence on the tourism sector.

Apart from nation-specific studies, research has also been carried out in groups of countries. The impact of geopolitical concerns on tourism in several emerging economies was examined by Balli et al. (2019). The findings were not uniform across countries, with some countries experiencing a significant impact, while others had only a limited influence.

Due to the installation of restrictions on foreigners' entry into countries, the recent Pandemic outbreak has significantly impacted the tourism income of countries. Furthermore, the Covid-19 pandemic amplified the negative effects of geopolitical risks on tourism, according to Lee et al.'s (2021) analysis of the association between geopolitical risks and tourism for 16 countries spanning the years 2005 to 2017.

Demir et al.'s (2019) analysis of the effect of geopolitical risks on inbound travel to 18 countries between 1995 and 2016 confirmed that geopolitical risks had an unfavorable influence on inbound tourism.

The investigation extends its analysis to explore the influence of geopolitical risks on stock markets. This expanded examination delves into the broader financial landscape, aiming to elucidate the interconnectedness between geopolitical events and market dynamics.

Jiang et al. (2022) investigated the ramifications of geopolitical risks and economic policy uncertainty on the stock performance of Chinese tourism-listed companies. Employing the quantile-on-quantile methodology and a causality-in-quantiles framework, they sought to discern the nuanced impact across different levels of stock returns. Their empirical findings reveal a sustained adverse influence of geopolitical risks on tourism stock returns, with particularly pronounced negative effects observed at lower quantiles compared to higher quantiles.

Demiralay & Kilincarslan (2019) conducted an analysis of the vulnerability of travel and leisure (T&L) industry stock indices in the global, Asia-Pacific, European and North American regions to geopolitical risks. The negative impact of geopolitical risk stems primarily from the perceived threat of adverse geopolitical events, which is particularly noticeable during periods of falling T&L stock prices. However, it is worth noting that the actual occurrence of adverse geopolitical events has a significant impact on T&L stocks regardless of market conditions.

The prevailing trend indicates a negative relationship between geopolitical risks and tourism; however, certain studies have identified instances where this relationship may exhibit positive dynamics. Weaver (2011) proposes that despite apparent contradictions, the tourism industry and the military-industrial complex possess interrelated and complementary qualities, with commerce playing a pivotal role in facilitating and steering their interaction through profitable antagonisms.

Uriely et al. (2009) delved into the attitudes towards tourism in both Israel and Egypt, despite the ongoing conflict between the two nations. Despite the geopolitical tensions, it is suggested that countries embroiled in conflict often find common ground in their shared interests in tourism. This observation underscores the recognition on both sides of the benefits that positive interactions and cooperation in the tourism sector can yield. By actively pursuing opportunities for collaboration in tourism, even amidst conflict, these countries may lay the groundwork for potential reconciliation and normalization processes. In essence, the findings highlight the potential of tourism as a constructive avenue for fostering understanding and dialogue between nations with historical animosities.

Previous studies have generally focused on developing countries; however, developed countries are also susceptible to geopolitical risks, which can lead to variations in their tourism revenues. This study aims to address this gap in literature by examining the impact of geopolitical risks on tourism revenues in developed countries.

2. DATA AND METHODOLOGY

2.1. Data

The study investigates the impact of Gross Domestic Product (GDP) and the Geopolitical Risk Composite Index (GPRC) on tourism. To measure economic growth, real GDP data was extracted from the World Bank, while the GPRC data, which measures political risk, was obtained from Caldara and

Iacoviell's (2022) research. The current US dollar value of international tourism receipts was used as an indicator of tourism. The definitions of these variables and the data sources that correspond to them are shown in Table 1.

The study analyzed a dataset spanning from 1996 to 2018, covering 11 advanced nations, Australia, Denmark, Finland, Germany, Hong Kong, Israel, Japan, Norway, Portugal, Switzerland, USA. The scope of the analysis was delimited to the specified period, primarily attributable to constraints in data accessibility, with a particular emphasis on the availability of tourism-related data.

Table 1. Definition of Variables

	Variables	Explanations	Data Source
1	TOURISM	International tourism, receipts (current US \$)	World Bank
2	GDP	GDP per capita constant 2015 US	World Bank
3	GPRC	Geopolitical Risk Index	Caldara and Iacoviello (2018)

Table 2 offers the descriptive statistics for the variables employed in this inquiry. The table offers a comprehensive description of the variables used in this study, including the number of observations, their mean, standard deviation, and minimum and maximum values. The International Monetary Fund's (IMF) country classification scheme is the foundation for the categorization of the countries in the table.

Table 2. Descriptive Statistics

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
<i>TOURISM</i>	253	23.26258	1.175477	20.21411	26.21214
<i>GDP</i>	253	10.65008	.3964142	9.69775	11.37086
<i>GPRC</i>	253	.0891748	1.459049	-2.370792	3.955016

Moreover, Table 3 provides information on the correlation among the variables used in the study. The correlation amongst variables is positive across in all samples. The descriptive statistics indicate that the sample includes 253 observations for each variable. Tourism receipts have a mean of 23.26, with a standard deviation of 1.18 and a range from 20.21 to 26.21. GDP shows a mean of 10.65, a standard deviation of 0.40, and ranges from 9.70 to 11.37. Geopolitical risk (GPRC) has a mean of 0.089, with greater variability (standard deviation of 1.46), ranging from -2.37 to 3.96.

Table 3. Correlation Matrix

Variables	Tourism	GDP	GPRC
Tourism	1.0000		
GDP	0.1405	1.0000	
GPRC	0.5988	0.0452	1.0000

The next chapter provides a comprehensive overview of the econometric methodologies utilized in this study's estimations. It details the selection, justification, and application of each methodological

approach, with an emphasis on their relevance to accurately estimating the relationships between variables of interest.

2.2. Methodology

Employing the Kao co-integration test, Westerlund co-integration test, Dumitrescu Hurlin test, panel ARDL model, the current study aimed to reveal the intricate interplay between tourism, economic growth, and geopolitical risks across advanced countries. Two cointegration tests are employed to enhance result accuracy and assess the robustness of the cointegration relationships. Specifically, the Westerlund cointegration test is used due to its suitability for variables with mixed levels of stationarity.

The model is:

$$Tourism_{it} = \beta_0 + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 GPRC_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Since cross-sectional dependence can influence the unit root test, determining the presence of such dependence is critical in accurately establishing stationarity. Thus, as an initial step, the inquiry delved into cross-sectional dependence through various approaches. The primary objective of these cross-section tests is to validate the non-intercorrelation of cross-section units.

$$H_0 = \rho_{ij} = \text{Corr}(u_{ij}, u_{jt}) = 0, i \neq j \quad (1)$$

Concerning the assessment of cross-sectional dependency among units, the LM test has been employed to examine the null hypothesis that there is no correlation. The LM test is specifically designed to detect the existence of cross-sectional correlation among the units by attempting to reject the null hypothesis. The LM test is capable of being executed in various forms which is first introduced by Breusch-Pagan (1980). Then, various LM test approaches have been developed. Pesaran (2004) recommended the usage of scaled LM test to obtain robust results. Moreover, Baltagi et al. (2012) put forward the bias-corrected version of scaled LM test. Additionally, CD test is also another approach which is generally employed to determine the cross-sectional dependence among panels. The expressions of these tests are as follows:

$$\begin{aligned} LM &= \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{P}_{ij}^2 \rightarrow \chi^2 \frac{N(N-1)}{2} \\ LM_{SC} &= \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{P}_{ij}^2 - 1) \rightarrow N(0,1) \\ LM_{BC} &= \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{P}_{ij}^2 - 1) - \frac{N}{2(T-1)} \rightarrow N(0,1), \\ CD_{\rho} &= \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{P}_j \rightarrow N(0,1) \end{aligned} \quad (2)$$

The identification of cross-sectional dependence among panels is crucial in selecting an appropriate unit root test. In instances where cross-sectional dependence exists, conventional first-generation unit root tests such as LLC, IPS, ADF, and PP tests are inappropriate. Rather, second-generation unit root tests, such as the one introduced by M. H. Pesaran (2007), are more appropriate. Additionally, the homogeneity of the series is another critical issue that must be examined, which was assessed using the Delta homogeneity test proposed by Pesaran and Yamagata (2008). To determine cross-sectional

dependence among panels and select the appropriate unit root tests, various cross-sectional dependence tests were conducted in the current study. The cross-sectional Im Pesaran and Shin (CIPS) test was utilized, which involves several stages to consider cross-sectional dependence:

$$\Delta y_{it} = \gamma_i + \alpha_i y_{i,t-1} + \beta_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^P d_{ij} \Delta \bar{y}_{t-j} + \sum_{j=0}^P \varepsilon_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \mu_{it} \quad (3)$$

Where y_{t-1} and Δy_{t-j} represents cross sectional averages of the lagged and first differenced series. Hence, cross-sectional augmented Dickey-Fuller (CADF) can provide the CIPS results as it can be seen in the formula below:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (4)$$

The Pesaran CIPs test was selected because of its ability to test the stationarity of variables that exhibit cross-sectional correlation. Unit root tests play a crucial role in assessing the stationarity of time series data and selecting appropriate methods to obtain accurate results.

The co-integration among variables is investigated with Kao co-integration test proposed by Kao (1999) embraces DF and ADF tests on residuals to determine co-integration among variables.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + e_{it} \quad (5)$$

The equation above indicates the regression and e_{it} represents the residuals. Co-integration with DF can be expressed as:

$$\hat{e}_{it} = \rho \hat{e}_{it-1} + v_{it\rho} \quad (6)$$

Co-integration with ADF can be expressed as:

$$\hat{e}_{it} = \rho \hat{e}_{it-1} + \sum_{j=1}^p \phi_j \Delta \hat{e}_{it-j} + v_{itp} \quad (7)$$

The Westerlund co-integration test proposed by Westerlund (2007) is another co-integration test adopted in this study and it is applied as it is described by Persyn and Westerlund (2008).

$$G_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{\alpha}_i}{SE(\hat{\alpha}_i)}$$

$$G_\alpha = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T \hat{\alpha}_i}{\hat{\alpha}_i(1)} \quad (9)$$

$$P_T = \frac{\hat{\alpha}}{SE(\hat{\alpha})}$$

$$P_\alpha = T \hat{\alpha}$$

G_t and G_α are for the group statistics and P_t and P_α are for the panel statistics. Another model utilized in this study is the panel ARDL model which applies both Mean Group (MG) estimation proposed by (H. Pesaran et al., 1995) and Pooled Mean Group (PMG) estimation proposed by (H. Pesaran et al., 1995; M. H. Pesaran et al., 1999). The primary advantage of using the Panel ARDL model is its ability to analyze series with different levels of stationarity. Given that the series used in this study are both I(0) and I(1), the Panel ARDL model was selected as the appropriate method.

The PMG estimator differs from MG and DFE by using both average and pooling of coefficients. The Panel ARDL model can be expressed as:

$$\begin{aligned} \Delta \text{TOURISM}_{it} &= \beta_0 + \beta_{1i} \text{TOURISM}_{i,t-1} + \beta_{2i} \text{GDP}_{i,t-1} + \beta_{3i} \text{GPRC}_{i,t-1} \\ &+ \sum_{j=1}^{N1} \lambda_{ij} \Delta \text{TOURISM}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{N2} \alpha_{ij} \Delta \text{GDP}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{N3} \delta_{ij} \Delta \text{GPRC}_{i,t-1} + \varepsilon_i + \mu_i \quad (10) \\ t &= 1, 2, \dots, T \quad i = 1, 2, \dots, N \end{aligned}$$

The analytical framework being scrutinized entails the usage of the natural logarithm of tourism receipts (Tourism), the natural logarithm of gross domestic product (GDP), and the natural logarithm of geopolitical risk of countries (GPRC). The subscripts "i" and "t" pertain to cross-sectional and time units, correspondingly.

Moreover, to address any disparities from the long-run equilibrium, an error correction term can be integrated into the model. Thus, the resulting equation, incorporating the error correction term, can be articulated as follows:

$$\begin{aligned} \Delta \text{TOURISM}_{it} &= \theta_1 v_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{N1} \lambda_{ij} \Delta \text{TOURISM}_{i,t-1} \\ &+ \sum_{j=1}^{N2} \alpha_{ij} \Delta \text{GDP}_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{N3} \delta_{ij} \Delta \text{GPRC}_{i,t-1} + \varepsilon_i + \mu_{it} \quad (11) \end{aligned}$$

The adequacy of the mean group estimator and pooled mean group estimator has been evaluated for the given series. To determine the more suitable estimator, a Hausman test has been conducted. With respect to the pmg and mg models, the pooled mean group estimator is the more precise estimator that should be used for emerging, advanced, and full samples according to the results of the Hausman test.

Finally, The Dumitrescu-Hurlin test was implemented in the present study to search for the causation link between the series, which was formulated by Dumitrescu and Hurlin (2012). The Dumitrescu-Hurlin test takes into account the cross-sectional heterogeneity of coefficients.

$$\begin{aligned} \alpha_{0,i} \neq \alpha_{0,j}, \alpha_{1,i} \neq \alpha_{1,j}, \dots, \alpha_{2,i} \neq \alpha_{2,j} \forall i, j \\ \beta_{1,i} \neq \beta_{1,j}, \dots, \beta_{2,i} \neq \beta_{2,j} \forall i, j \quad (12) \end{aligned}$$

The test adjusts for heteroscedasticity and cross-sectional dependence and is based on the augmented Granger causality test.

3. EMPIRICAL RESULTS

To comprehensively evaluate the correlation between tourism, economic growth, and geopolitical risks across different nations, the first step is to establish the degree of integration among the variables.

However, it should be noted that the reliability of unit root tests may be undermined by the existence of cross-sectional dependency. Therefore, multiple tests of cross-sectional dependence have been carried out, including LM tests recommended by Breusch-Pagan (1980), Pesaran's (2004) scaled LM tests, Baltagi et al.'s (2012) bias-corrected scaled LM tests, and Pesaran's (2004) CD tests.

The findings from these tests indicate that the null hypothesis was rejected, suggesting that cross-sectional dependence can exist. Consequently, it is crucial to take this into account in subsequent analyses to ensure the validity of the findings.

Table 4. Cross-Section Dependence

Variables	Breusch-Pagan LM	Pesaran scaled LM	Bias-corrected scaled LM	Pesaran CD
<i>TOURISM</i>	979.7006***	88.16675***	87.91675***	31.15174***
<i>GDP</i>	1022.005***	92.20034***	91.95034***	31.84783***
<i>GPRC</i>	311.8379***	24.48853***	24.23853***	13.55535***

The outcome of rejecting the null hypothesis concerning the absence of cross-sectional independence implies that second generation unit root tests may be better equipped to gauge the degree of integration among the variables under consideration.

Table 5. Delta Homogeneity Test

	Delta	p-value
	7.398	0.000
Adjusted	8.475	0.000

The information derived from the results in Table 5 indicates that the series used in the study are not homogeneous. Hence, Consequently, the CIPS unit root test is particularly advantageous, as it is specifically designed to accommodate heterogeneous data structures.

Hence, the CIPs test, a second-generation unit root test proposed by Pesaran (2007), to assess the stationarity of the variables. The findings, which are presented in Table 6, reveal that GDP have unit root at the level, where tourism and GPRC does not contain unit root at the level. After the first difference of series, all series are stationary.

Table 6. Unit Root Test

Variable	Level		First difference	
	Constant	Intercept And Trend	Constant	Intercept And Trend
<i>TOURISM</i>	-3.443***	-3.677***	-4.665***	-4.551***
<i>GDP</i>	-2.281*	-2.071	-2.934***	-3.218***
<i>GPRC</i>	-3.493***	-3.465***	-4.607***	-4.846***

Kao co-integration test represented in table 7 illustrated that co-integration among variables exist in modified dickey-fuller, dickey-fuller t, augmented dickey-fuller unadjusted modified dickey-fuller unadjusted dickey-fuller t statistics for three different samples apart from Augmented Dickey-Fuller t statistics for advanced countries and full sample.

Table 7. Kao Co-Integration Test

	Statistics	P-value
<i>Modified Dickey–Fuller t</i>	-6.3767	0.0000
<i>Dickey–Fuller t</i>	-7.2230	0.0000
<i>Augmented Dickey–Fuller t</i>	-0.1413	0.4438
<i>Unadjusted modified Dickey–Fuller</i>	-6.7714	0.0000
<i>Unadjusted Dickey–Fuller t</i>	-7.2977	0.0000

Table 8 indicates the results of Westerlund co-integration test with 1000 bootstrap replications. Results indicate that series are co-integration for both group statistics and panel statistics.

Table 8. Westerlund Co-Integration Test

Statistic	Value	Z-value	P-value
<i>Gt</i>	-2.395	-1.298	0.045
<i>Ga</i>	-6.847	1.205	0.026
<i>Pt</i>	-17.403	-11.351	0.001
<i>Pa</i>	-14.171	-4.927	0.002

Therefore, both co-integration tests confirmed the presence of a long-run relationship among the variables, validating the existence of co-integration among them.

The subsequent step involves examining the impact of economic growth and geopolitical risks on the tourism industry using a panel ARDL model. The outcomes of the panel ARDL estimation, encompassing both the long and short run, are displayed in table 9. The results divulge that in advanced countries, the long-run estimates for both GDP and GPRC are statistically significant. In the long term, the relationship between Gross Domestic Product (GDP) and tourism is notably positive and statistically significant. A 1 percent increase in GDP is associated with a substantial 3.22% rise in tourism. However, in the short term, despite maintaining a positive sign, the impact of GDP on tourism lacks statistical significance, indicating that immediate fluctuations in GDP may not consistently influence tourism patterns.

Conversely, the influence of geopolitical risks on tourism demonstrates distinct patterns in the short and long term. In the short run, geopolitical risks exert a negative impact on tourism, though this effect is not statistically significant. This suggests that transient increases in geopolitical tensions may result in a downturn in tourism, yet these effects may not be reliably discernible over short time intervals. In the long term, however, geopolitical risks exhibit a positive impact on tourism, with a 1 percent increase in such risks associated with a modest 0.129% rise in tourism. This nuanced relationship underscores the

complexity of the interplay between geopolitical factors and the tourism industry over varying time scales. The findings suggest that, while short-term effects may be influenced by immediate geopolitical uncertainties, a broader perspective reveals a positive association between geopolitical risks and long-term tourism trends.

However, for the short term, the variables do not demonstrate a significant effect, although the error correction term (ECT) is negative and significant. Consequently, no definitive conclusions can be drawn regarding the impact of these series on tourism in the short run.

Table 9. Panel ARDL Results

	<i>Variables</i>	<i>Coefficient</i>	<i>Standard error</i>	<i>p-value</i>
Long-run	GDP	3.225471	.6790284	0.000
	GPRC	.1297428	.0492983	0.008
Short run	ECM(-1)	-.2781152	.0618974	0.000
	GDP	.2090474	.8243904	0.800
	GPRC	-.0882505	.0586137	0.132
	Year	.0098251	.0036339	0.007
	Constant	-22.86785	7.751059	0.003

Panel ARDL results uncover an unforeseen phenomenon wherein geopolitical risks exert a counterintuitively favorable influence on the tourism sector, diverging from conventional expectations. The investigation delves into potential explanatory mechanisms, proposing that heightened risks in advanced nations may disproportionately enhance the prospects of emerging economies. This paradoxical outcome challenges prevailing perceptions, underscoring the attractiveness of advanced nations due to their perceived stability amid global uncertainties. Furthermore,

The positive influence of geopolitical risks on tourism in advanced countries can be attributed to several factors: their robust governance, strong institutional frameworks, and a generally favorable perception of safety. As noted by Cavlek (2002), travel agencies tend to avoid destinations where safety concerns may pose risks to their clients. However, in the case of developed nations, despite rising geopolitical risks, these countries typically retain a secure environment that supports tourism activities. Although geopolitical risks often lead to declining tourism revenues in developing countries, the effect appears to be different for advanced economies. As Liu et al. (2021) observed, major crises, such as the COVID-19 pandemic, tend to have a short-lived impact, underscoring Hong Kong's resilience and capacity for rapid recovery, often followed by renewed growth. Consistent with this, the findings of the current study suggest that, in the long run, geopolitical risks may indeed foster tourism growth in developed countries. Additionally, the short-term insignificance of the series can be attributed to the robust economic structures of developed countries, their resilient institutional frameworks against geopolitical risks, and the relative stability observed in economic growth and geopolitical factors, which prevents major fluctuations.

Table 10. Dumitrescu Hurlin Test Results

Null Hypothesis:	W-bar	Z-bar	Prob.	Z-bar Tilde	Prob.	Causality
GPRC $\longrightarrow$ Tourism	1.5027	1.1789	0.2384	0.7376	0.4608	NO
Tourism $\longrightarrow$ GPRC	0.5612	-1.0290	0.3035	-1.0658	0.2865	NO
GDP $\longrightarrow$ Tourism	3.7827	6.5260	0.0000	5.1049	0.0000	YES
Tourism $\longrightarrow$ GDP	1.6084	1.4268	0.1536	0.9400	0.3472	NO

The last analysis is Dumitrescu Hurlin (2012) Panel Causality Tests which provides non causality analysis amongst variables. Dumitrescu Hurlin test illustrates that null hypothesis of no causality is rejected from GDP to Tourism, not vice versa. Additionally, it can be asserted that GPRC and tourism does not have causality relation between each other. Hence, the only causality according to Dumitrescu Hurlin test results is from GDP to tourism.

CONCLUSION

The objective of the present study is to investigate the relationship between tourism, economic growth, and geopolitical risks. To conclude, the impact of GDP and GPRC on tourism was examined in the analysis spans from 1996 to 2018, as this is the period for which data is available.

The empirical findings of this study provide valuable insights into the persistent nature of both geopolitical risks and economic growth within advanced countries. The application of both the Kao and Westerlund cointegration tests confirmed the existence of a long-run equilibrium relationship between the variables studied. This statistically significant result implies the interconnectedness and dynamic interaction between these variables over time.

Despite the significance of the Error Correction Mechanism (ECM), it is noteworthy that none of the variables under consideration demonstrate statistical significance in the short term, as evidenced by the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) results. Delving deeper into the long-term dynamics, the study uncovers a positive influence of Gross Domestic Product (GDP) on the tourism sector. This implies that as GDP expands over an extended period, it has a beneficial impact on the tourism industry. This positive relationship may be attributed to various factors, such as increased consumer spending, improved infrastructure, a conducive economic environment etc., all of which contribute to fostering growth in the tourism sector.

Within the ambit of the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) analysis, the research underscores that both Gross Domestic Product (GDP) and geopolitical risks exhibit long-term characteristics rather than short term dynamics. The juxtaposition of a positive short-term correlation with GDP and a negative association with geopolitical risks, despite their non-significance within the short-term timeframe, serves as a focal point for investigation. Panel data analysis brings forth an intriguing pattern where geopolitical risks manifest a counterintuitive yet statistically significant positive impact on the tourism sector in the long term. This divergence from conventional expectations prompts an in-depth exploration into potential explanatory mechanisms. Advanced countries are often equipped with sophisticated institutional frameworks and mature tourism industries that enable them to manage geopolitical risks. As Kirci Altinkeski (2023) notes, these risks may primarily originate from advanced nations and subsequently extend their influence to impact other countries. Developing nations can be particularly

affected by geopolitical tensions within their borders and neighboring regions. Furthermore, they may face the consequences of increased geopolitical uncertainties in advanced economies, which can have a negative impact on the economies of developing countries across the globe. Therefore, the intensification of geopolitical risks in advanced countries may have a disproportionate impact on emerging economies, contributing to the observed long-term positive effect on tourism in advanced countries. Furthermore, as delineated by Afonso-Rodríguez and Santana-Gallego (2018) and Trindade (2017), disturbances in developing regions may lead to heightened tourism activity in advanced countries. This phenomenon arises from an amplified desire for stability and security, thus positioning advanced nations as relatively more appealing destinations amid a backdrop of escalating global uncertainties. Furthermore, our examination of the causal relationship between the Geopolitical Risk Index (GPRC) and tourism reveals a lack of statistically significant causality between these two variables. This implies that fluctuations in geopolitical risk levels do not appear to have a discernible causal effect on the tourism sector. In particular, our analysis shows a significant rejection of the null hypothesis suggesting no causality from Gross Domestic Product (GDP) to tourism. In contrast, when examining the causality from tourism to GDP, the results do not reach statistical significance. This suggests that while there may be some impact of tourism on GDP, it is not robust enough to be statistically significant based on our test results.

In light of the empirical findings, a discernible conclusion emerges, asserting that tourism is predominantly influenced by Gross Domestic Product (GDP), as evidenced by the higher magnitude of its coefficient. Moreover, it is noteworthy that Geopolitical Risks do not present a hindrance to tourism income; on the contrary, there appears to be a beneficial aspect associated with them in advanced countries. The lack of immediate impact of economic growth and geopolitical risks on tourism revenues in developed countries may lead policymakers and authorities in the tourism sector to overlook the need for preventive policies against potential long-term declines in tourism income. Findings from this study highlight the importance of implementing policies that address these anticipated declines, such as measures to mitigate the adverse effects on tourism-dependent sectors.

REFERENCES

- Afonso-Rodríguez, J. A., & Santana-Gallego, M. (2018). Is Spain benefiting from the Arab Spring? On the impact of terrorism on a tourist competitor country. *Quality and Quantity*, 52(3), 1371–1408. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0527-2>
- Agiomirgianakis, G., Serenis, D., & Tsounis, N. (2017). Effective timing of tourism policy: The case of Singapore. *Economic Modelling*, 60, 29–38. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.09.001>
- Akadiri, S. Saint, Eluwole, K. K., Akadiri, A. C., & Avci, T. (2020). Does causality between geopolitical risk, tourism and economic growth matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273–277. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.09.002>
- Al-Mulali, U., Gholipour, H. F., & Al-hajj, E. (2020). The nonlinear effects of oil prices on tourism arrivals in Malaysia. *Current Issues in Tourism*, 23(8), 942–946. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1586844>
- Ashley, C., & Mitchell, J. (2009). *Tourism and Poverty Reduction: Pathways to Prosperity* (1st ed.). Routledge.
- Balli, F., Uddin, G. S., & Shahzad, S. J. H. (2019). Geopolitical risk and tourism demand in emerging economies. *Tourism Economics*, 25(6), 997–1005. <https://doi.org/10.1177/1354816619831824>
- Baltagi, B., Feng, Q., & Kao, C. (2012). *A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model*. <https://surface.syr.edu/cprhttps://surface.syr.edu/cpr/193>

- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Caldara, D., & Iacoviell, M. (2022). Measuring Geopolitical Risk. *American Economic Review*, 112(4), 1194–1225. <https://doi.org/10.1257/aer.20191823>
- Cárdenas-García, P. J., Sánchez-Rivero, M., & Pulido-Fernández, J. I. (2015). Does Tourism Growth Influence Economic Development? *Journal of Travel Research*, 54(2), 206–221. <https://doi.org/10.1177/0047287513514297>
- Cavlek, N. (2002). Tour operators and destination safety. *Annals of Tourism Research*, 29(2), 478–496. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(01\)00067-6](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00067-6)
- Cho, V. (2010). A Study of the non-economic determinants in tourism demand. *International Journal of Tourism Research*, 12(4), 307–320. <https://doi.org/10.1002/jtr.749>
- Demir, E., Gozgor, G., & Paramati, S. R. (2019). Do geopolitical risks matter for inbound tourism? *Eurasian Business Review*, 9(2), 183–191. <https://doi.org/10.1007/s40821-019-00118-9>
- Demir, E., Simonyan, S., Chen, M. H., & Marco Lau, C. K. (2020). Asymmetric effects of geopolitical risks on Turkey's tourist arrivals. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 23–26. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.04.006>
- Demiralay, S., & Kilincarslan, E. (2019). The impact of geopolitical risks on travel and leisure stocks. *Tourism Management*, 75, 460–476. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.06.013>
- Dumitrescu, E. I. & Hurlin, C. (2012), Testing for Granger Noncausality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Dwyer, L., Forsyth, P., & Spurr, R. (2006). Effects of the Sars Crisis on the Economic Contribution of Tourism to Australia. *Tourism Review International*, 10(1), 47–55. <https://doi.org/10.3727/154427206779307231>
- Falk, M., & Lin, X. (2018). Sensitivity of winter tourism to temperature increases over the last decades. *Economic Modelling*, 71, 174–183. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.12.011>
- Hailemariam, A., & Ivanovski, K. (2021). The impact of geopolitical risk on tourism. *Current Issues in Tourism* 24(22) 3134–3140. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1876644>
- Hasan, M., Naeem, M. A., Arif, M., Shahzad, S. J. H., & Nor, S. M. (2020). Geopolitical Risk and Tourism Stocks of Emerging Economies. *Sustainability*, 12(21), 9261. <https://doi.org/10.3390/su12219261>
- Jiang, Y., Tian, G., Wu, Y., & Mo, B. (2022). Impacts of geopolitical risks and economic policy uncertainty on Chinese tourism-listed company stock. *International Journal of Finance & Economics*, 27(1), 320–333. <https://doi.org/10.1002/ijfe.2155>
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90(1), 1–44. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00023-2](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00023-2)
- Kirci Altinkeski, B. (2023). Geopolitical Risk Spillovers: Evidence from G20 Countries. *Journal of Economics and Political Sciences*, 3(2), 64-77.
- Lee, C. C., & Chang, C. P. (2008). Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management*, 29(1), 180-192. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.013>
- Lee, C. C., Olasehinde-Williams, G., & Akadiri, S. Saint. (2021). Geopolitical risk and tourism: Evidence from dynamic heterogeneous panel models. *International Journal of Tourism Research*, 23(1), 26–38. <https://doi.org/10.1002/jtr.2389>
- Lee, C.-C., Olasehinde-Williams, G. O., & Ibikunle, J. A. (2022). An asymmetric examination of the environmental effect of tourism in China. *Tourism Economics*, 28(7), 1872–1887. <https://doi.org/10.1177/13548166211021173>

- Liu, A., & Pratt, S. (2017). Tourism's vulnerability and resilience to terrorism. *Tourism Management*, 60, 404–417. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.001>
- Liu, H., Wu, P., & Li, G. (2021). Do crises affect the sustainability of the economic effects of tourism? A case study of Hong Kong. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(9), 2023–2041 <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1966018>
- Persyn, D. & J. Westerlund (2008) Error Correction Based Cointegration Tests for Panel Data. *Stata Journal* 8 (2), 232-241. <https://doi.org/10.1177/1536867X0800800205>
- Pesaran, M.H. & Shin, Y., 1995. An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis, *Cambridge Working Papers in Economics*, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. (Cambridge Working Papers in Economics No. 0435). Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621–634. <https://doi.org/10.1080/01621459.1999.10474156>
- Pesaran, H.M. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.671050>
- Polat, M., Alptürk, Y., & Gürsoy, S. (2021). Impact of geopolitical risk on BIST tourism index and tourist arrivals in Turkey. *Journal of Tourism Theory and Research*, 71–78. <https://doi.org/10.24288/jtr.926617>
- Tiwari, A. K., Das, D., & Dutta, A. (2019). Geopolitical risk, economic policy uncertainty and tourist arrivals: Evidence from a developing country. *Tourism Management*, 75, 323–327. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.06.002>
- Trindade, M. (2017). *The Impact of Terrorism on the Portuguese Tourism Demand* [Unpublished Master Dissertations]. NOVA- School of Business and Economics.
- Uriely, N., Maoz, D., & Reichel, A. (2009). Israeli guests and Egyptian hosts in Sinai: A bubble of serenity. *Journal of Travel Research*, 47(4), 508–522. <https://doi.org/10.1177/0047287508326651>
- Weaver, A. (2011). Tourism and the military. *Annals of Tourism Research*, 38(2), 672–689. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.12.005>
- Westerlund, J. (2007) Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 69(6): 709-748. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x>
- World Bank [03.01.2023] World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org>

SIYASET FELSEFESİNDE EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ: LIBERAL VE LIBERTERYEN DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE EŞİTLİK

Derya ÇAKIR DEMİRHAN¹

Özet

Eşitlik, siyaset felsefesinin temel kavramlarından biridir. Eşitlik, adalet kaygısı ile eklenerek antik dönemden bu yana siyasetin temel konularından birisi olagelmış ve günümüzde iki modern siyasal ideoloji perspektifinden tartışılmaktadır: Sonuçların eşitliği anlamında sosyalist eşitlik ve yasalar önünde eşitlik bağlamında liberal eşitlik. Eşitlik ideali ve eşitlikçilik eleştirisi ise liberal ve liberteryen düşünce geleneği içinde, özellikle siyasal liberal tarafın argümanları ve bu argümanların eleştirisi üzerinden tartışmaya değer bir alan bulmuştur. Bu çalışma liberal ve liberteryen düşünce geleneği içerisindeki eşitlikçilik tartışmasının ana hatlarını ortaya koymayı amaçlamakta ve bu bağlamda John Rawls'un dağıtıcı adalet teorisinin etkisini, ayrıca siyaset felsefesinde eşitlikçilik eleştirisinin hangi argümanlar temelinde şekillendiğini betimlemektedir. Liberal ve liberteryen düşünce literatüründen hareketle, bu çalışma "Eşitliği savunmamamın siyasal-felsefi temelleri nedir?" sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışmanın temel savı, liberal ve liberteryen düşünürlerin eşitlikçilik eleştirilerini klasik faydacı/sezgici yaklaşımının ötesine geçerek özgürlük, doğal farklılık, rasyonellik, toplumsal iş bölümü ve dağıtıcı adalet eleştirisi gibi birtakım ortak argümanlar çerçevesinde gerçekleştirmiş olduklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Eşitlikçilik, Eşitlik, Liberalizm, Liberteryenizm

JEL Kodları: Z00

THE CRITICS OF EGALITARIANISM IN POLITICAL PHILOSOPHY: EQUALITY IN THE LIBERAL AND LIBERTARIAN TRADITION OF THOUGHT

Abstract

Equality is one of the main concepts of political philosophy. The debate on equality, along with its relationship with justice has been one of the fundamental topics of the politics and it is discussed within the framework of two modern political ideologies: Socialism which requires the equality of outcomes and liberalism defending the equality before the law. The criticism against the equality as an ideal and the egalitarianism has a basis worth discussing within the liberal and libertarian tradition especially on the arguments of the political liberal side and the criticism of the equality perspective of the political liberals. This study attempts to explain the main axis of the equality debate within the liberal and libertarian tradition besides presenting the distributive justice theory of John Rawls and its criticisms in a descriptive way. Drawing on the liberal tradition, this study seeks answer to the question of what the political-philosophical sources of is not defending equality. The main argument of this study is that the liberal and libertarian tradition has critiqued equality and egalitarianism by moving beyond the classical dichotomy of pragmatism and intuitionism, drawing on a set of arguments such as freedom, natural difference, rationality, division of labor, and the criticism of the distributive justice theory.

Keywords: Egalitarianism, Equality, Liberalism, Libertarianism

JEL Codes: Z00

GİRİŞ

Siyaset felsefinin temel kavramlarından birisi olan eşitlik kavramını çeşitli sorular çerçevesinde ele almak mümkündür. Eşitliğin ne olduğu, adaletle olan ilişkisinin ne olduğu, neden savunulması ya da savunulmaması gerektiği, ahlaki mi yoksa rasyonel bir yaklaşım içerisinde mi ele alınması gerektiği soruları bunlardan bazılarıdır. Eşitliğin en temel anlamda ne olduğu sorusuyla başlamak gerekirse, kavramı, Gerald F.Gaus'a (2000) referansla, bir ölçü bağlamında eş olmak ve eşitsizlik durumunu da bir şeyin bir diğerine tercih edilebilir olduğu durum olarak tanımlamak mümkündür. Daha indirgemeci bir şekilde ise eşitlik, iki şeyin tüm özellikleri ile aynı olması durumudur (Rothbard, 2009: 4-5).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Zonguldak, Türkiye, derya.cakir@beun.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/ 0000-0001-9217-2931

Eşitlik kavramı ile ilgili en temel sorun kavramın tek başına değerlendirildiğinde herhangi bir değer ifade edip etmediği noktasındadır. Bu değer elbette adalet bağlamında bir değerdir ve bize eşitliğin ya da eşitsizliğin adil olup olmadığını sorgular. Bu noktada dikkate değer bir perspektif Gaus'a (2000) aittir. Ona göre, iki şeyin aynı olması ya da birbirlerine tercih edilebilir olmaları iyi ya da kötü herhangi bir değer yargısına varmamaktadır; bazen iki şeyin aynı olması adil iken bazen farklı olması adalete tekabül eden durum olabilir. Bu nedenle eşitliğin tek başına bir erdem ya da ulaşılması gereken bir iyi olarak ele alınması, tartışıldığı bağlamdan bağımsız olarak değerlendirilebilecek bir durum değildir.

Eşitliğin tartışıldığı siyasal bağlama, herkesin yasalar önünde eşit olmasının savunulması ya da eşitliği daha geniş düşünerek maddi koşullar bağlamında herkesin eşit olması olarak, iki farklı perspektif hakimdir. Bu iki farklı yaklaşım siyaset felsefesi geleneğinde, yasalar önünde eşitliği savunan liberal eşitlik anlayışı ve maddi sonuçlar bağlamında eşitliği öngören sosyalist eşitlik anlayışı olarak karşımıza çıkar. Bu noktada eşitlikçilik, sosyalist eşitlik anlayışı olarak ifade edilen radikal eşitlikçi yaklaşımı ifade etmektedir.

Eşitlik tartışmalarını sınıflandırmaya yönelik bir diğer yaklaşım ise tartışmayı faydacı/sezgisel şekilde iki zıt yaklaşım açısından değerlendirmek şeklindedir. Bu durumda genel eğilim eşitliği sonuççuluk, rasyonellik, kıyaslanamazlık ve yarar bağlamında açıklamaya çalışan yaklaşımları faydacılık; ahlak ve adalet ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışan yaklaşımları ise sezgicilik bağlamında ele almak şeklindedir (Kymlicka, 2004).

Liberal eşitlik anlayışının önemli bir unsuru fırsat eşitliği konusundadır. Literatürdeki fırsat eşitliği ve sonuçların eşitliği ayrımı fırsat eşitliği savunusu ve onun eleştirisi üzerinden hem liberal gelenek içerisinde hem de dışarıdan eleştirilere ve savunulara sahiptir. Günümüz için sonuçların eşitliğinin savunusu sıklıkla karşılaşılabilecek bir durum değildir (Armstrong, 2003). Sonuçların eşitliğini savunan düşünür bulmak zor görüldüğü gibi tüm liberallerin fırsat eşitliğini savunduğunu iddia etmek de doğru olmayacaktır (Armstrong, 2003: 413). Dolayısıyla eşitlik tartışmaları bir şekilde liberalizm etrafında onun savunusu ya da eleştirisi konusunda şekillenen bir niteliğe sahiptir.

Bu çalışmada klasik liberal ve liberteryen düşünce geleneğinin eşitlik anlayışına ve eşitlikçiliğe karşı argümanlarına yer verilmiştir. Çalışmada, eşitlikçilik kavramı sonuçların eşitliği anlamındaki eşitlik anlayışına referansla kullanılmıştır ve kavram fırsat eşitliği ya da yasalar önünde eşitliğin ötesinde bir eşitlik anlayışı savunusunu kapsar niteliktedir. Bu bağlamda klasik liberaller, Friedrich von Hayek, Ludvig von Mises; liberteryen düşünürler Robert Nozick ve Murray N. Rothbard'ın eşitlik anlayışlarına ve eşitlikçiliğe karşı argümanlarına yer verilmiştir. Çalışmada, ilk olarak, siyaset felsefesinde eşitlik tartışmaları ile ilgili bilgi verilerek eşitliğe yönelik farklı yaklaşımlardan bahsedilmiş ve eşitlikçilik tanımı yapılmıştır. Çalışmanın devamında, liberal ve liberteryen gelenek ile ilgili bilgi verilmiş ve bu geleneğin doktrinel birliği noktasında eşitliğe yönelik yaklaşımı örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda düşünürlerin eşitlik konusundaki yaklaşımlarına geçmeden önce dağıtımcı adalete yönelik eleştiriler bağlamındaki eşitlikçilik tartışmalarında önemli bir yer tutan John Rawls'un adalet ve eşitlik anlayışına yer verilmiştir. Çalışma, Robert Nozick'in Rawls eleştirisi ve eşitlikçilik eleştirisi ile devam etmiştir. Friedrich von Hayek, Ludvig von Mises ve Murray Rothbard'ın eşitlikle ilgili düşüncelerine ve eşitlikçilik eleştirilerine yer verilmiş ve ortak argümanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. LIBERAL VE LIBERTERYEN DÜŞÜNCE GELENEĞİNİN EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ ARGÜMANLARI

Eric Mack ve Gerald F. Gaus, Alasdair MacIntyre'nin liberteryenizm ve klasik liberalizmin bir siyasi düşünce geleneği oluşturdukları iddiasına referansla, bu düşünce geleneğini özgürlük geleneği olarak adlandırmışlardır. Bu gelenek içerisinde hem doktrinel bir birlik hem de farklılıktan bahsetmişlerdir. Farklılık konusunda piyasa anarşizmi, minimal devlet, vergi alan minimal devlet ve küçük devlet başlıkları altında devletin alanı ve büyüklüğü ile ilgili görüşler öne çıkmaktadır (Mack & Gaus, 2004).

Eşitlikçiliğin eleştirisi konusunda hem liberteryen hem de klasik liberal düşünürler benzer argümanlar üzerinden hareket etmiştir. En belirgin düşünsel ortaklıkları eşitlik konusundaki temel yaklaşımlarının yasalar önünde eşitliğin kabulüne yönelik olmasıdır. Liberal ve liberteryen düşünürler, yeniden dağıtım

ya da ekonomik anlamda eşitlik gibi sonuçlar anlamında eşitlikçi argümanların karşısında durmuşlardır. Liberal ve liberteryen düşünürlerinin eşitlikçilik karşısındaki temel argümanlarını ya da sadece yasalar önünde eşitliğe yönelik temel argümanlarını; insanın doğası gereği tek ve benzersiz olması iddiasından hareketle eşitsizliğin doğallığı, yasalar önünde eşit olmanın ötesinde bir eşitlik isteminin özgürlüğe müdahale olacağı, toplumsal iş bölümünün kaçınılmaz bir sonucu olarak eşitsizliğin varlığı, eşitsizliğin sonucu olarak ilerlemenin gerçekleşeceği tezleri üzerinden geliştirmişlerdir. Bu çalışma kapsamında fikirlerine yer verilecek olan klasik liberal düşünürler Friedrich von Hayek ve Ludvig von Mises; liberteryen düşünürler Robert Nozick ve Murray N. Rothbard'ın eşitlikçilik eleştirileri bu bağlamı örneklendirebilecek niteliktedir.

Friedrich von Hayek, eşitlikçilik eleştirisi bağlamında özgürlük, doğal farklılık ve dağıtımçı adalet; Ludvig Von Mises, faydacılık, doğal farklılık ve ilerlemecilik; Murray Rothbard, özgürlük, doğal farklılık, iş bölümü, rasyonellik ve etik kavramlarına odaklanmışlardır. Robert Nozick ise eşitlik eleştirisini büyük ölçüde liberal gelenek içerisinde bir kırılma noktası olarak adlandırılan John Rawls'un (Kymlicka, 2004) dağıtımçı adalet ve farklılık prensibi eleştirileri üzerinden kurmuştur.

2. JOHN RAWLS'DA DAĞITIMCI ADALET VE EŞİTLİK

John Rawls'un (1971) "Bir Adalet Kuramı" adlı eserinin Batı demokrasilerinin refah devleti uygulamalarını anlamlandıracak siyasi-felsefi bir yenilik olduğunu iddia etmek mümkündür (Kymlicka, 2004). Onu yeni yapan şey, liberal gelenek içerisinde daha sonra sıklıkla eleştirilecek olan yeniden dağıtım ve eşitlik bağlamında ortaya koyduğu siyasi ahlak çizgisidir. Bu çizgi onun liberalliğinin sorgulanmasına neden olmaya yetmiştir ancak onu sosyalist yapmaktan da oldukça uzaktır. Kendisinin de aslında liberalizmi sosyal refah ve yeniden dağıtım prensipleriyle uzlaştırmaya çalışırken koşulsuz bir mutlak ekonomik eşitlik savunusu içerisinde olmadığı açıktır. Liberal gelenek içerisinde alışılmışın dışında "bireyden değil, toplumdaki" (Yaman & Tarhan, 2021: 63) hareketle adalet kuramını geliştirmiştir. Will Kymlicka (2004: 125-126), Rawls'dan (1971) önce refah devletinin birbirine taban tabana zıt olan iki görüş; sağ kanatta, özgürlüğe inanan liberteryen ve sol kanatta mutlak ekonomik eşitliğe inanan Marksist görüşün bir noktada uzlaşımı olarak değerlendirildiğini ilk kez Rawls'un ortaya koyduğunu ve ardından Ronald Dworkin'in bu duruma farklı bir bakış açısı getirdiğini savunmuştur.

John Rawls'un siyaset felsefesinde oluşturduğu kırılma noktasını faydacılık-sezgilik karşıtlığı içerisinde okumak, Rawls'u değerlendirmenin bir başka yoludur. Rawls çağdaş siyaset felsefesine fayda temelinden değil ahlak temelinden bakmak konusunda bir sistematik oluşturmuş ve sezgilik içerisinde bir tartışma başlatmıştır (Kymlicka, 2004: 75). Rawls, yeniden dağıtımçı adaleti liberal olmanın bir gereği olarak sunmaya çalışmıştır ve bunu yaparken toplum sözleşmesi mantığından yararlanmış, toplumsal koşulların üzerinde bir bilin(e)mezlik perdesi 'nin (veil of ignorance) olduğu bir ilk durum (original position) varsaymıştır (1999: 11). Bu ilk durumda hiç kimse doğuştan getireceği özelliklerinin, zayıf ya da güçlü yanlarının neler olacağını bilemez ve böyle bir bilin(e)mezlik durumunda herkes en dezavantajlı lehine olacak olan en iyi koşulları seçer. Bir diğer ifadeyle Rawls, böyle bir durumda toplumdaki rol ve statümüzü bilemeyeceğimiz için en kötü koşuldakinin olabildiğince iyi durumda olmasından yana tercih kullanacağımız şeklinde bir varsayımda bulunur (Rawls, 1999: 69-70). Rawls bu duruma "farklılık prensibi" adını vermiştir ve onu bir toplum sözleşmesi durumu ile açıklamıştır. Rawls'a göre, herkes için en adil olanı seçme üzerinde bir toplumsal sözleşme gerçekleştirilmiştir (Örs, 2009: 102). Bu durumda Rawls iki temel ilkeye işaret etmiştir: özgürlük ve eşitlik. Rawls'un kuramında adaleti tesis etmek ve onu geliştirmek isteyecek olanlar özgür ve eşit insanlardır (Clayton, 2016).

Eşitliği fırsat eşitliği ve farklılık prensibi bağlamında açıklamıştır:

"Birinci ilke: herkes, herkese özgürlük tanınmasını öngören benzer bir sistemle uyumlu, eşit temel özgürlüklere sahip olmayı öngören geniş çaplı bütüncül bir sistemden eşit düzeyde yararlanma hakkına sahip olacaktır.

İkinci ilke: toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler,

a) hem en az avantajlı durumda olanın en fazla yararlanacağı;

b) hem de adil bir fırsat eşitliği koşulu gereği herkese açık olacak memurluklar ve konumlara bağlı olarak düzenlenecektir” (Rawls, 1971: 302-3 akt. Kymlicka, 2004: 77).

Rawls bu ilkeler arasında bir öncelik sıralaması yapmış ve birinci öncelik olarak özgürlükten bahsetmiştir (Chambers & Parvin, 2010). Ona göre, özgürlük en temel değerdir, adalet ise ikinci sıradadır. Bu durumda fırsat eşitliği ilkesi ile farklılık ilkesi arasında bir öncelik sıralaması yapmış ve önce fırsat eşitliğinin ardından farklılık ilkesinin geldiğini ifade etmiştir (Rawls, 1971: 302-303 akt. Kymlicka, 2004). Bu önceliği pekiştirecek olan temel savı ise özgürlüğün özgürlük dışında hiçbir şey için kısıtlanamayacağına (Erdoğan, 2008) yönelik savunusudur.

Rawls’un eşitlik ile ilgili değindiği temel bir nokta doğal yeteneklerimiz, bir diğer ifadeyle doğuştan sahip olduğumuz avantajlarımızla ilgilidir. Rawls’a göre bu noktada adil olan, bu farklılıkların en az avantajlı olanın lehine olacak şekilde düzenlenmesidir ve ancak bu takdirde kabul edilebilir olacaktır (Rawls, 1999). Rawls’un bu noktada dağıtımçı adalet ile doğuştan getirdiğimiz avantajların nasıl yönetileceğine dair bir yanıtı mevcuttur. Benzer bir durum R. Dworkin’de de vardır. Her iki düşünür de doğal yeteneklerimizin gelir eşitsizliğine neden olmaması gerektiğini savunmuşlardır (Armstrong, 2003). Benzer bir şekilde Adrian Little, Rawls’un adalet kuramındaki doğal eşitsizlikler meselesini Paine’nin hiç kimse içine doğduğu medeniyette doğa durumundakinden daha dezavantajlı bir durumda olmamalıdır yaklaşımı arasında paralellik kurarak açıklamıştır (Little, 1999).

Rawls dağıtımçı adalet fikri ile normatif bir şekilde (Kelly, 2006; Shaw, 2020: 472) eşitsizliklerden kaynaklanan adaletsizliği hafifletmeyi, bir diğer ifadeyle “Bireyin kendi sorumluluğuna giren ya da tercihlerinden kaynaklanan eşitsizlikleri değil, insanın hayattaki başarısını, şansını etkileyen eşitsizlikleri” düzenlemeyi hedeflemiştir (Kymlicka, 2004: 105). Ancak Rawls’un bu düşüncesi, başta hangi eşitsizliklerin kişisel tercihlerden kaynaklandığı, hangilerinin kaynağının toplumsal ya da doğal olduğu ya da bu eşitsizliklerin etkilerinin nasıl tespit edileceği konularında olmak üzere birey toplum sorunsalını ele alan çeşitli perspektiflerden (Okin, 1989; Sandel, 1998) eleştirilmeye açıktır.

3. ROBERT NOZICK’İN, DAĞITIMCI ADALET VE EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ: “YETKİLENME KURAMI”

Robert Nozick Rawls’un kuramını bir dönüm noktası olarak değerlendirmiş ve bundan sonra adalet üzerine düşünen hiç kimsenin Rawls’a katılmadan ya da onu neden reddettiğini açıklamadan eşitlik üzerine söz söyleyemeyeceğini savunmuştur (Nozick, 1999: 183). Nozick, Rawls’un adalet teorisini eleştirmiş ve karşı argümanlarını toplumsal iş birliği, farklılık prensibi ve zenginliğin üretilmesi konularından türetmiştir.

Nozick toplumsal iş birliğini bireysel hakedişleri belirsiz bir zemine oturttuğu gerekçesiyle eleştirir. Ona göre, Rawls’un toplumsal iş birliği iddiası “suyu bulandırmak” gibidir ve kimin neye sahip olduğu konusunda karışıklık yaratma potansiyeline sahiptir (Nozick, 1999: 185). Nozick, Rawls’un kavramsallaştırdığı farklılık prensibinin toplumu dikkate aldığını ve bireyi ihmal ettiğini savunmuş ve birey ilk durumda neden en dezavantajlı olacağını varsayarken kendisini en avantajlı olarak görmek istemesin sorusunu sormuştur. Düşününürün bu eleştirisindeki temel dayanak noktası ilk durumda, doğa durumunda, bireyin kendisini en avantajlı konumda hayal etmek ve en dezavantajlı durumda olmaktan korkmak seçenekleri karşısında tercihini neden Rawls’un iddia ettiği gibi en dezavantajlı olmaktan korkmak yönünde kullanacağı sorusudur. Nozick’in farklılık prensibine yönelik ikinci eleştirisi prensibin neler için geçerli olacağını bilinemeyeceğidir. Bir diğer ifadeyle, hangi doğal özelliklerin ne gibi ya da ne ölçüde avantaj sağlayacağını hiçbir zaman bilinememesidir (Nozick, 1999:189-190). Bu eleştiriden türetililecek anlamlı bir soru, doğal özelliklerimizin her zaman kesin avantaj ya da dezavantaj sağlayacağı toplumsal durumlar var mıdır sorusudur ve bu soru sadece eşitlik değil determinizm tartışmalarını da ilgilendiren geniş bir imaya sahiptir. Nozick’in bir diğer eleştirisi farklılık ilkesine göre yapılacak olan yeniden dağıtım konusuna yöneliktir. Rawls’un öngördüğü yeniden dağıtım sürekli bir şekilde ortadaki ve en alttakinin yer değiştirmesine neden olacaktır, her koşulda mutlaka bir

en dezavantajlı olacaktır. Sonuç olarak belirsiz olan kimin en dezavantajlı olacağıdır ve bu da Nozick'e göre Rawls'un kuramının çelişkili yanıdır (Nozick, 1999: 209).

Nozick'in eleştirdiği bir başka husus, Rawls'un kuramının bir sonucu olarak yorumladığı zenginlik üretme aşamasında rol almadan ondan pay almanın meşruiyeti konusundadır. Nozick burada kaynaklar ile ilgili bir yanılmanın var olduğunu iddia etmiştir. Ona göre tıpkı cennet tasavvuru gibi her şeyiyle donanımlı, verili bir dünyada zenginlikleri paylaşmak gibi bir durum söz konusu değildir. Ona göre zenginlik öncelikle üretilen bir şeydir ve ona katkı sağlamayanın ondan pay alması adaletsizliktir (Nozick, 1999: 185-204).

Nozick, Rawls eleştirisinin üzerine, eşitlik ve adalet konusunda "yetkilenme kuramı"ni öne sürmüştür (Nozick, 1999). Yetkilenme kuramı mülkiyet ile, mülk sahibi olmayı hak etme ile, ilgilidir ve üç temel ilkesi vardır. Bunlardan birincisi, adil kazanım ile ilgilidir, ikincisi aktarım ilkesi yani adil bir şekilde kazanılan zenginliğin/mülkün aktarılabilirliğini öngören ilkedir, üçüncüsü ise bu iki yol dışında hak sahibi olmanın mümkün olmadığını savunan ilkedir (Nozick, 1999: 151). Yeniden dağıtım Nozick'e göre hak ediş ilkesi ile çelişkilidir. Ürün bireyseldir oysaki dağıtımçı adalette toplumsal gibi dağıtımı öngörülmektedir. Nozick'e göre mülk edinen ve onu süreç içerisinde işleyen bir diğer deyişle onu yenisini üretmek için kullanan kişi onun üzerinde hak sahibidir (Nozick, 1999: 171-172).

O halde Robert Nozick'in dağıtımçı adaletle karşı çıkışındaki bir unsur adil elde edilen mülkiyet hakkı iken bir diğer unsur devletin alanı ve dağıtımçı adalet ilişkisine yöneliktir. Nozick'e göre meşrulaştırılabilecek en büyük devlet minimal devlettir. Bu devlet hakları koruma altına alan ve güç tekeline sahip olan devlettir. Minimal devletin ötesindeki devlet ona göre meşru değildir. Nozick'e göre, bir devletin daha kapsamlı olması, o devletin temel insan haklarını çiğnemesi anlamına gelecektir. Nozick, dağıtımçı adaletten, bu bağlamda daha kapsamlı bir devlet savunusunun en temel ilkelerinden birisi olarak bahsetmiştir ve dağıtımçı adaleti savunmanın ister istemez alanı geniş bir devleti savunmak anlamına geleceğini savunmuştur (Nozick, 1999: 121-139). Nozick'e göre dağıtımçı adalette dağıtımın belli ilkelere göre belirlenmesi bir zorunluluktur ve bu durum da özgürlüğü kısıtlayıcı ve bireylerin yaşamlarına müdahale edici bir özellik taşımaktadır. Çünkü ona göre yeniden dağıtımın müdahale olmaksızın gerçekleşmesi mümkün değildir (Nozick, 1999: 155-167). Nozick'in meşru gördüğü eşitlik, yasalar önünde eşitliktir. Ona göre daha geniş bir eşitlik kurgusu olarak ekonomik eşitlik anlayışını savunmak, özgürlüklere müdahale anlamına gelecektir (Nozick, 1999).

4. FRIEDRICH VON HAYEK'İN EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ: ÖZGÜRLÜK

Hayek eşitlik kavramı ile yasa önünde eşitliği kastetmiştir. Bir diğer ifade ile eşitlik, hukuk ve davranış kuralları bağlamında eşitliktir. Hayek'e göre yasalar önünde eşitlik özgürlüğü tehlikeye düşürmeyen tek eşitlik anlayışıdır. Bireysel özgürlükler, bazı tercihlerin ya da hayat tarzlarının diğerlerine göre daha başarılı sonuçlar kazandırmış olması yoluyla eşitsizlikleri ortaya çıkarırlar. Bu açıdan Hayek'e göre eşitsizlikler, özgürlüklerin doğal sonucudur (Hayek, 2011: 143-144). Bu noktada, Hayek'in yaklaşımı bizi kanunlar önünde eşitlik garantisi altına alındığı sürece eşitsizlik ile ilgili normatif bir kaygısının bulunmadığı sonucuna vardırı.

Hayek, eşitlik ve eşitsizliğe yönelik argümanını insan doğasının farklılığı ve her bir bireyin biricikliği argümanı üzerine kurmuştur. Herkesin yasalar önünde eşit olması Hayek'e göre insanların gerçekte eşit oldukları anlamına gelmez ya da yasaların onları eşit kılma çabası olduğu anlamına gelmez. İnsanlar doğaları gereği birbirlerinden kapasite ve yetenekler anlamında farklılık gösterirler. Biyolojik olarak her bir insan miras aldığı "binlerce gen ve gen kalıpları olması münasebetiyle, bilinmeyen bir niceliktir" (Hayek, 2011: 145). Tam da bu noktada, Hayek modern dönem insanının doğuştan gelen farklılıkları etkisizleştirmek ve geriye kalanları ise çevresel etkilerle açıklamak gibi bir eğiliminin olduğundan bahsetmiştir. Hayek'e göre çevresel etkiler ne kadar fazla olursa olsun bireylerin doğuştan farklı oldukları gerçeğini göz ardı etmemek gereklidir. Aslında ona göre, insanlar ne doğal ne de çevresel olarak eşit değildir. Ancak bu gerçek, insanların eşit hukuki ve ahlaki muameleye tabi tutulmaları gereğini ortadan kaldırmaz. Ona göre, insanlar aslında eşit değildir ancak ilkesel olarak yasalar önünde eşit kabul edilirler ve edilmelidirler (Hayek, 2011).

Hayek dağıtımçı adaleti ve devletin toplumda yaşayan bireyleri eşitleştirmeye çalışmasını özgürlüğü kısıtlamak olarak görmüştür.

“Dağıtımçı adalet ilkesi bir kez getirildi mi tüm toplum buna göre organize edilinceye kadar ilkenin icabı tamamlanmış olmayacaktır. Bu tüm asli vasıfları bakımından özgür bir toplumun aksi bir toplum türü –bireyin ne yapacağına ve bireyin onu nasıl yapacağına otoritenin karar verdiği bir toplum-husule getirecektir” (Hayek, 2011:165).

Buradan çıkarılabilecek sonuç Hayek’in eşitlik ve özgürlükle ilgili düşüncelerini dağıtımçı adalet fikrinin karşısında konumlandığıdır. Ona göre, eşitlikçilerin daha çok çevresel kaynaklı olduğunu düşündükleri eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, kurumsal müdahaleleri gerektirecektir ve böyle bir dağıtımçı adalet için anlamlı gerekçeler bulunmamaktadır (Hayek, 2011: 146-149).

5. LUDVIG VON MISES’İN EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ: ÖZGÜRLÜK VE İLERLEME

Ludvig von Mises eşitlik tartışmalarını, 18.yy. liberalizmi ile yeni dönem liberalizmi arasındaki farkın en belirgin olarak kendisini gösterdiği konu olarak görmüştür. Doğal hukuk ve aydınlanma düşüncesinin etkisi altındaki 18.yy. liberalleri sosyal ve siyasal haklar bağlamında herkesin eşit olduğunu savunmuşlardı ve insanlar arasındaki tüm farklılıkların insanın ve toplumun ürünü olduğunu düşünmüşlerdi. Ancak Mises, bu görüşün tamamen yanlış bir varsayım olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, aslında insanlar eşit değildir. Kardeşler arasında bile ciddi fiziksel ve zihinsel farklılıklar vardır. Doğa yarattıkları konusunda kendisini tekrar etmez, hiçbir şeyi “düzinelerce” ya da standart bir şekilde üretmez. Bu nedenle eşit muamele yani yasalar önünde eşitlik, insanlar eşittir gerçeğine dayanmaz (Mises, 2002: 27-28).

Herkesin yasalar önünde eşit sayılmasının Mises’e göre iki temel nedeni vardır. Birinci neden özgür iş gücünün köle işgücünden daha verimli olmasıdır. Özgür işgücü daha verimlidir çünkü birey çalışmasının sonucu olan ürününe sahip olacağını bilerek çalışır. Bu önermenin eşitlik ile ilgisi yasalar önünde herkesin aynı haklara sahip olmasının herkesin özgür olmasından kaynaklandığı noktasındadır. İkinci neden ise, herkesin yasalar önünde eşit olmasının toplumsal barışın sürekliliğini sağlayacak bir durum olarak görülmesi ile ilgilidir ve yasalar önünde eşitliğin sağlayacağı toplumsal faydanın gözetilmesinin sonucudur. Mises’e göre hak ve sorumluluklar açısından yasalar önünde farklı tanımlanmış sınıfları bir arada barış içerisinde yaşatmak mümkün değildir. Bir toplumda iç huzurun ve barışın sağlanması için sınıf ayrıcalıklarının ortadan kalkması gereklidir (Mises, 2002: 27-8; Mises, 2007: 64-7). Mises, sınıf kavramının ve sınıf çatışmasının Marksist bir kurgu olduğunu savunmuş ve aslında beslendiği temel kaynağın toplumdaki bireylerin menfaatlerinin çatışacağı varsayımı olduğunu ortaya koymuştur. Mises’e göre toplumu sınıflara ayrılmış olarak tahayyül etmek ve bu sınıfların çıkarlarının çatıştığını savunmak kurgudan ibarettir. Mises’e göre çıkarlar çatışmak zorunda değildir (Mises, 2007: 380-381).

Mises, liberalizmin hiçbir zaman yasalar önünde eşitlikten daha fazlasını vademediğini ve etmeyeceğini savunmuştur. Mises’e göre insanın gücü insanları eşit kılmaya muktedir değildir. İnsanlar yasalar önünde eşittir ve liberalizm de hiçbir zaman bundan daha fazlasını iddia etmemiştir. Mises, bu noktada eşitlik argümanını sosyalizm eleştirisi ile örtüştürmüştür. Mises sosyalistlerin yasalar önünde eşitliğin yetmeyeceğini, insanları gerçekten eşit kılmamanın yolunun ekonomik eşitlik yani gelirlerini eşit kılmaktan geçtiğini savunduklarına işaret etmiştir (Mises, 2002: 29). Sosyalist eleştirinin liberal toplumdaki zengin yoksul ayrımı ve gelir eşitsizliği üzerinden şekillendiğini belirtmiştir ve bu eleştiriye iki aşamalı bir şekilde cevap vermiştir. Öncelikle ona göre, gelir eşitsizliğinin olduğu bir toplumda herkes çok çalıştığında çok kazanacağını bilir ve maksimum ürünü ortaya koymaya çalışır. Böylelikle ilerleme tüm toplum için gerçekleşmiş olur. İkinci aşamada Mises, tıpkı Hayek gibi bugünün lüksü yarının ihtiyacıdır anlayışı ile lüksü deneyecek ve onun üretim maliyetini ilk aşamada karşılayacak zenginlerin olması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu nedenle sosyalist bir toplumda Mises’e göre ilerleme olmayacaktır (Mises, 2002: 31-32). Buradan hareketle, sonuç olarak eşitlikçi argümana karşı Mises’in özgürlük ve ilerleme kavramlarını öne çıkardığı görülmektedir.

6. MURRAY ROTHBARD'IN EŞİTLİKÇİLİK ELEŞTİRİSİ: DOĞAL ÇELİŞKİ VE “DOĞAYA KARŞI İSYAN”

Murray Rothbard'a göre ahlakilik, adalet ve idealizm kavramları uzun zamandır solun tekeli altındadır ve sola gelen eleştiriler de teoride “mükemmel” olan kuramlarının pratikte uygulanamaz oluşu konusundadır. Bu durum, Rothbard'a göre etik ve ideal kavramlarını sola terk etmenin bir göstergesidir ve benzer bir şekilde eşitlik savunuculuğu da “sola garanti edilmiş” (Rothbard, 2009: 1) durumdadır.

Eşitlikle ilgili Rothbard'ın yapmış olduğu bir diğer tespit, eşitlik kavramının sorgulanamaz ahlaki bir konumu olduğuna yöneliktir. Özellikle iktisatçıların eşitlik söylemi benimsediklerinde teorilerine yönelik eleştirilerden adeta muaf oldukları durumundan eşitliğin sorgulanamazlığının bir örneği olarak bahsetmiştir. Rothbard, eşitliğe sorgulanmayan bir ahlaki değer atfedildiğinden bahsederken, bilimsel yaklaşım içerisinde olanların, iktisatçılar gibi, eşitlik gibi bir değer yargısından bahsetmenin onun rasyonelliğini kanıtlamak zorunluluğunu ortaya çıkardığını savunmuştur (Rothbard, 2009: 3).

Rothbard eşitlik bağlamında iki temel soru sormuştur; “eşitlik şimdi sahip olduğu sorgulanmayan etik ideal statüsüne sahip olmalı mı?” Ve bir şey teoride doğru kabul ediliyorsa pratikte de doğru ve uygulanabilir olması gerekmez mi? (Rothbard, 2009: 3). Rothbard, teori ve pratik ayrımının anlamsız bir ayrım olduğunu savunmuş ve teoride doğru olanın pratikte de uygulanabilir olması gerektiği üzerinde durmuştur. Eğer bir şey pratikte uygulanabilir değilse tutarlılık gereği teoride de doğru olmamış olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Eşitlikten hareketle ortaya attığı bu fikri Rothbard, tüm etik idealler için de savunmuştur. Ona göre eğer bir etik ideal insanın ya da evrenin doğasına aykırı ise, pratikte var olması mümkün değil ise bu ideal iyi bir ideal değildir ve bir amaç konumunda olmamalıdır. Aksi durumda, insanlar hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek bir “ahlaki iyi”nin ve idealin tıpkı eşitlik gibi esareti altında olmuş olurlar (Rothbard, 2009: 4).

Rothbard eşitlikçilik argümanına doğayla olan çelişkisi bakımından karşı çıkmıştır:

“Sahi, şu eşitlik denen şey nedir? Bu kavram çok fazla konuşulmuş ama çok az tahlil edilmiştir. Belirli bir özelliğe göre A ve B birbirinin aynı ise bunlar eşittir denir (...) Eğer iki değnek uzunluk bakımından aynı ise, uzunlukça eşittirler. Eğer öyleyse herhangi iki kişinin birbiriyle tam olarak “eşit” olabilmesinin ancak ve ancak bir tek yolu vardır: bütün özelliklerinin aynı olması. Bu demektir ki, doğal olarak bütün insanların eşitliği-eşitlikçi ideal-yani ancak bütün insanlar tüm özellikleri bakımından tam olarak tek tip, tamı tamına özdeş oldukları zaman başarılabilir. Eşitlikçi dünya kaçınılmaz olarak bir dehşet kurgusu-kişisellik, çeşitlilik ya da özel yaratıcılıktan yoksun, kendine özgü bir çehreden mahrum özdeş yaratıklar dünyası olacaktır” (Rothbard, 2009: 5).

Rothbard, gerçekten eşitlikçi bir uygulamanın ancak korku filmlerinde görülebilecek düzeyde bir ütopya olabileceğini ifade etmiş ve gerçekte eşitlikçi bir uygulamanın ve eşitlikçi bir toplumun sadece totaliter yöntemler ile oluşturulabileceğini savunmuştur. Dolayısıyla eşitliği sağlamak çabası ona göre yönetimsel olarak totaliterlik ile örtüşen bir uygulamadır (Rothbard, 2009: 5).

Rothbard eşitliğe karşı argümanını eşitsizliğin doğal olduğu bilgisine dayandırmıştır. Çeşitliliğin ve değişkenliğin kökeninin insanın biyolojik doğasında olduğuna işaret etmiştir. Bu noktada ona göre eşitlikçi yaklaşım “doğaya karşı isyandır” (Rothbard, 2009). Rothbard bu açıdan, eşitlikçileri inkarcı olarak değerlendirmiştir:

“Eşitlikçilerin, birey olarak ne kadar zeki olurlarsa olsunlar, bizzat insan zekasının ve aklının temelini, realitenin ontolojik yapısının, insan doğasının ve evrenin yasalarının hüviyetini inkâr ettikleri sonucuna ulaştık (...) gerçekliğin yapısını inkâr etmektedirler (...) medeniyetin tahribi, hatta bizzat insan ırkının tahribi, yüksek ve takdire şayan ahlakiliğin şeref halkası olarak taçlandırılmadıkça, ahlak eşitçilerin tarafında olamaz” (Rothbard, 2009: 13-14).

O halde Rothbard'a göre özetle eşitliği savunmak ne doğal ne de ahlakidir. Rothbard'ın bir başka argümanı eşitsizliğin özgürlükle olan ilişkisi konusundadır ve bunu bireysel farklılığa vurgu yaparak açıklamıştır. Ona göre insanlar eğer “karıncalar gibi tek tip, birbiriyle birebir yer değiştirebilir olsalardı”

(Rothbard, 2009: 169) özgürlüğe ihtiyaç duymazlardı. Ancak, insan soyunun üstünlüğü her bir bireyin biricikliğinde saklıdır. Her bir bireyin biricikliği ise bireyin bir başkası ile değiştirilebilir ya da yerini tutabilir olmamasıdır. Bu biricikliğin korunup gelişmesi eşitsizlik ve sonuç olarak özgürlük demek olacaktır (Rothbard, 2009: 169-91). Dolayısıyla sadece “en yüksek siyasi değer” (Rothbard, 2002: 259) olan özgür olmak konusunda eşitlik insan doğası ile uyum içerisindedir ancak koşulların eşitliğini sağlamaya çalışmak ona göre “insanlığı karınca yuvasına indirgemek” (Rothbard, 2009: 191) olacaktır.

Rothbard eşitsizlikten sadece insan doğası değil aynı zamanda toplumsal iş bölümünün kaçınılmaz sonucu olarak da bahsetmiştir. İlkel olmayan bir yaşam iş bölümünü gerektirecektir ve bu da ekonomik eşitsizliklerin kaçınılmazlığı sonucunu doğuracaktır. Rothbard, serbest piyasanın sadece mesleklerde çeşitliliğe yol açmayacağını, aynı zamanda meslek grubu mensupları arasında ekonomik ya da statü eşitsizlikleri de ortaya çıkaracağını hatırlatmıştır. Rothbard bu durumu hem modern ilkelcilik eleştirisi hem de özgürlük savunusu ile meşrulaştırmıştır. İlkel toplumlarda iş bölümü yoktur, iş bölümünün olduğu toplumlarda da eşitsizlik vardır. Bu durumda mutlak bir eşitlik talebi ilkelciliği savunmak anlamına gelecektir. İş bölümünün olduğu bir toplumda farklı meslekler ve uzmanlık alanları vardır. Bunlardan bazıları çok gelir elde ettirirken bazıları daha az kazandırır. Rothbard, bireylerin kendi mesleklerini seçme özgürlükleri olduğu sürece düşük gelir elde etmenin bir şikâyet konusu olmayacağını savunmuştur (Rothbard, 2009: 191-196).

SONUÇ

Eşitlik tartışması siyaset felsefesini ilgilendiren normatif bir tartışmadır. Hem liberal hem de sosyalist düşünüşün “mutlak ekonomik eşitlik olmalı mıdır” sorusuna verdikleri yanıt normatiftir. Klasik liberal ve liberteryen gelenek yasalar önünde eşitliği savunurken, ekonomik anlamda eşitliğe ve eşitlikçiliğe karşı çıkmıştır. Bunu yaparken, eşitlikçilik eleştirisi konusunda, ortak bazı argümanlardan hareket ettiklerini savunmak mümkündür. İlk argüman, mutlak bir ekonomik eşitlik ya da dağıtımçı adaletten kaynaklanacak bir tür ekonomik eşitliğin reddi ve bu reddedişi insan doğası ile açıklama eğilimidir. Bu bağlamda çalışma kapsamında incelenen düşünürler ekonomik eşitsizliği savunurken insan doğasında da var olduğunu öne sürdükleri eşitsizliğe referans yapmışlardır. Onlara göre, insanlar doğaları gereği birbirlerinden farklı ve biriciktir. Hayek, insanların biyolojik olarak birbirlerinden farklı varlıklar olduklarını, aynı koşullarda yetişen kardeşlerin bile birbirlerinden farklılık göstereceğini belirmiş ve eşitliği doğallaştıran argümanı eleştirmiştir. Benzer bir şekilde Mises de insan doğasının farklılığına ve biricikliğine işaret etmiş, insanların gerçekte eşit olmadıklarını ancak toplumda barışın sağlanabilmesi için yasalar önünde eşit kabul edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Rothbard ise, insanların birbirlerinden farklı oluşuna ve birbirlerinin yerini alamayacaklarına vurgu yapmıştır. Buradan hareketle eşitsizliğin doğallığını kanıtlamaya çalışmıştır. Eşitlikçilik talebini doğaya karşı isyan olarak nitelendirmiştir. Ona göre sadece herkesin özgür olması konusundaki eşitlik, doğal olan eşitliktir.

İkinci ortak argüman eşitliğin özgürlüğe yönelik bir müdahale olduğu iddiasıdır. Hayek, Mises, Rothbard ve Nozick eşitliğin bireysel özgürlüklere müdahale olduğunu savunmuşlardır. Bağlantılı olarak dağıtımçı adalet eleştirisi de düşünürlerin ortak argümanlarından birisi durumundadır. Hayek’e göre dağıtımçı adalet bir kez yerleşince toplumun tüm alanlarına müdahale edinceye kadar devam eder ve bu müdahale özgürlüğün ortadan kalkması demektir. Nozick ise eleştirisinin büyük bölümünü dağıtımçı adalet eleştirisi üzerine kurmuştur. Dağıtımçı adalet anlayışının bireysel özgürlük ve mülkiyet hakkı ile çeliştiğini öne sürmüş ve zenginliğin elde edinim sürecinde payı olmayanların onun yeniden dağıtım ile haksız bir kazanç elde edeceklerini savunmuştur. Bu anlamda yeniden dağıtımçı öngören eşitlikçi yaklaşıma karşı çıkmıştır.

Üçüncü ortak argüman, özellikle Mises ve Rothbard’ın üzerinde durduğu toplumsal iş bölümünün kaçınılmaz sonucu olarak eşitsizliğin toplumsal varlığı argümanıdır. Onlara göre, farklı işler ve farklı uzmanlık alanları, farklı kazanımlar ortaya çıkaracaktır. Bu toplumsal iş bölümünün kaçınılmaz sonucudur. Bu noktada düşünürlere göre eşitliği savunmak, iş bölümü öncesi ikelliği savunmak anlamına gelecektir. Mises buradan hareketle eşitsizliğin ilerleme ile olan doğrudan ilişkisinden de bahsetmiştir. Toplumsal iş bölümünü yok sayacak türden bir eşitlik ona göre ilerlemenin doğasına aykırı olacaktır.

Liberal ve liberteryen düşünce geleneğine bağlı olarak çalışmada fikirleri değerlendirilen düşünürler, eşitlikçilik eleştirisinin siyasi felsefi temellerinde, ortak meşrulaştırıcı argüman olarak, insan doğası, özgürlük ve ilerleme temalarını kullanmışlardır. Eşitliği özgürlüğün karşısında konumlandırmış ve eşitliği savunmamanın siyasi-felsefi temellerini özgürlüğün savunusu olarak sunmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Armstrong, C. (2003). Opportunity, responsibility, and the market: interrogating liberal equality. *Economy and Society*, 32(3), 410-427.
- Chambers, C. & Parvin, P. (2010). Coercive redistribution and public agreement: re-evaluating the libertarian challenge of charity. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 13(1), 93-114. <https://doi.org/10.1080/13698230903326281>
- Clayton, M. (2016). Liberal equality: political not erinaceous. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 19(4), 416-433. <https://doi.org/10.1080/13698230.2016.1146307>
- Erdoğan, M. (2008). Adalet ve eşitlik. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(15), 9-22.
- Gaus, G. F. (2000). *Political Concepts and Political Theories*. USA: Westview Press.
- Hayek, F. V. (2011). *Özgürlüğün Anayasası*. (Çev. Y. Z. Çelikkaya). Ankara: BigBang yayınları.
- Kelly, P. (2006). The social theory of anti-liberalism. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 9(2), 137-154.
- Kymlicka, W. (2004). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş*. (Çev. E. Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Little, A. (1999). The politics of compensation: Tom Paine's agrarian justice and liberal egalitarianism, *Contemporary Politics*, 5(1), 63-73.
- Mack, E. & Gaus, G. F. (2004). Classical liberalism and Libertarianism: The liberty tradition. G. F. Gaus & C. Kukathas (Ed.). *Handbook of Political Theory* (s.115-130). California: Sage.
- Mises, L. V. (2002). *Liberalism in the classical tradition*. USA: Cobden Press.
- Mises, L. V. (2007). *Sosyalizm: İktisadi ve sosyolojik bir tahlil*. (Çev. Y. Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- Nozick, R. (1999). *Anarchy, state and utopia*. Oxford: Blackwell.
- Okin, S. M. (1989). *Justice, gender and the family*. The USA: Basic Books.
- Örs, B. (2009). *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. London: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice (Rev. Ed.)*. London: Oxford University Press.
- Rothbard, M. N. (2002). *The ethics of liberty*. New York: New York University Press.
- Rothbard, M. N. (2009). *Eşitlikçilik: Doğaya karşı isyan*. (Çev. M. Acar). Ankara: Liberte Yayınları.
- Sandel, M. (1998). *Liberalism and the limits of justice*. New York: Cambridge University Press.
- Shaw, J. (2020). Justice in Emmanuel Levinas and John Rawls. *International Journal of Philosophical Studies*, 28(4), 471-487.
- Yaman, S. & Tarhan, B. (2021). *Liberteryenizmin felsefi temelleri*. İstanbul: Liberus Kitap.